

Kırgız Türkçesinin Ağzlarında Sebze Adları Üzerine Bir İnceleme

Kenjegül KALİEVA¹

Öz

Türk tarihinin bilinen en eski kavimlerinden biri olan Kırgız Türklerinden en eski Çin kaynaklarında söz edilmektedir. Bütün tarihi kaynaklarda genellikle Kırgız Türklerinin dış görünüşleri hakkında bilgi verilmektedir ancak yaşam tarzı, geçim kaynağı ile ilgili yazılı bir metin bulunmamaktadır. Sözlü kaynaklardan hareketle Kırgız Türklerinin geçim kaynağının eskiden beri hayvancılık olduğu düşünülmektedir. Rus istilasından sonra Kırgız Türkleri yerleşik hayata geçmeye başlamıştır. Bu yeni hayat, hayvancılık geleneğinin yanı sıra tarımcılık geleneğini de beraberinde getirmiştir. Diğer bir önemli husus ise Güney ve Kuzey Kırgız Türklerinin yerleşik hayata geçme sürecinin farklı olduğudur. Kırgızistan'ın güneyinde, daha doğrusu Fergana bölgesinde yaşayan Kırgızlar kuzeye göre daha erken yerleşik hayata geçmişlerdir. Rus Çarlığı'nın istilasından önce Hokant Hanlığı'nın Fergana bölgesine hâkimiyeti söz konusudur. Bu siyasî ilişkiler dışında güneyde yerleşen Kırgızlar ile komşu halklar (Özbek, Tacik, Afgan) arasında kültürel ve ticari alışverişler de gerçekleşmiştir. Dolayısıyla tarımcılık geleneği Kırgızistan'ın kuzeyine göre güneyinde daha iyi gelişmiştir. Tarihi, siyasî, kültürel ve ticarî ilişkiler dışında diğer bir sebep iklimin uygun ve toprağın verimli olmasıdır. Kırgızistan'ın ılıkklimi olan bölgelerde yetişen salatalık, patlıcan, havuç, soğan, sarımsak gibi sebzelerin adlandırmaları genel olarak aynı olsa da bazen farklılık göstermektedir. Sebze adlarının çoğunluğu Farsça-Arapça, ve Rusçadan ödünçlemedir. Bu çalışmada, Kırgız Türkçesinin ağzlarında yer alan *badırañ, baklacan, buurçak, cügörü, kabak, kızılca, piyaz, pomidor, sarımsak, şalgam* sebze adları komşu Türk dilleriyle (Kazak, Özbek ve Yeni Uygur Türkçeleri) karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu sebze adlarının etimolojisi üzerine de kısa bir inceleme verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sebze Adları, Kırgız Türkçesi, Kırgız Türkçesinin Ağzları, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi.

On Some Vegetable Names in Kyrgyz Dialects

Abstract

Kyrgyz Turks are one of the oldest known tribes in the history of Turks, which are mentioned in the oldest Chinese sources. Most historical sources were founded on information about the external images and lifestyle of Kyrgyz Turks, however, there are no written texts, which belong to Kyrgyz Turks, in the sources mentioned above. The main source of livelihood of Kyrgyz Turks was animal husbandry. After the Russian invasion, the Kyrgyz Turks start to settle down. This new life brings along the tradition of agriculture as well as the livestock tradition. Another important point is that the process of South and North Kyrgyz Turks coming to settlements is different. Kyrgyz tribes, who live in the south of Kyrgyzstan, or rather in the Fergana region, settled earlier than the North. Before the invasion of the Russian Tsar, the Hokant Khanate dominated the Fergana region. Apart from these political relations, cultural, and commercial exchanges took place between the Kyrgyz who settled in the South and the neighboring peoples (Uzbek, Tajik, Afghan). Therefore, the farming tradition has developed better in the south than in the north of Kyrgyzstan. Apart from historical, political, cultural and commercial relations, another reason is that climate is appropriate and soil is fertile. Although the names of vegetables such as cucumber, eggplant,

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. E-posta: kenjegul.kalievea@yahoo.com / ORCID:0000-0001-8551-6579.

carrot, onion, garlic are grown in regions with a moderate climate of Kyrgyzstan are generally the same, sometimes they differ. The majority of vegetable names are borrowed from Persian-Arabic and Russian. In this study, the vegetables names *badıranj*, *baklacan*, *buurçak*, *cügorü*, *kabak*, *kızılca*, *piyaz*, *pomidor*, *sarımsak*, *şalgam* were compared with neighbor Turkic languages (Kazak, Uzbek and New Uygur Turkic Languages). A short review is given on the etymology of these vegetable names.

Keywords: *Vegetables Names, Kyrgyz Turkic, Kyrgyz Dialects, Kazak Turkic, Uzbek Turkic, New Uygur Turkic.*

1. Giriş

Hayvancılık eskiden beri Kırgız Türkleri için bir geçim kaynağı olmuştur ve bu gelenek günümüze değin sürmüştür. Belirtmemiz gereken diğer önemli husus ise Kırgız Türklerinin Yenisey bölgesinden Tian'-Şan'a göç etmeleri, Kırgızistan'ın güney ve kuzey bölgelerine yerleşmeleri uzun bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Bu süreç zarfında çeşitli milletlerle (Çin, Moğol, Kalmuk, Fars, Tacik) siyasî, kültürel ve ticarî konularda etkileşimler olmuştur. Kırgız Türklerinin göçebe hayatı 19.yy'ın sonuna doğru sürmüştür ve yerleşik hayata geçmeleri ancak Rus istilasından sonra başlamıştır. Rus istilasından önce Orta Asya'da hem siyasî hem de kültürel ve ticarî bakımından Hokant Hanlığı'nın hâkimiyeti de söz konusudur. Bu durumdan daha çok Fergana bölgesinde yaşayan Kırgızlar etkilenmiştir. Kırgızistan'ın güneyinde, kuzeyde yaşayan boylara göre daha erken bir dönemde yerleşik hayata geçildiği için bu bölgede yaşayan Kırgızların geçim kaynağı tarımcılık olmuştur. Komşu halklar (Özbek, Tacik, Afgan) ile olan kültürel ve ekonomik ilişkiler, iklim ve verimli toprak yapısı Güney Kırgızistan'da tarımın gelişmesini sağlayan faktörler arasında yer almıştır. Gelişen tarım faaliyetleri neticesinde sebze çeşitliliği görülmektedir. Kırgızistan'da yaygın olarak yetiştirilen salatalık, patlıcan, havuç, soğan, sarımsak gibi sebzelerin adlandırmaları genel itibariyle aynı olmakla birlikte bazı farklılıklar da göstermektedir.

Kırgız Türkçesinde çok sayıda meyve ve sebze adı mevcuttur. Ancak bu çalışma *badıranj*, *baklacan*, *buurçak*, *cügorü*, *kabak*, *kızılca*, *piyaz*, *pomidor*, *sarımsak*, *şalgam* sebze adlarıyla sınırlandırılmıştır.

1.1. Çalışma Yöntemi

Bu sebze adları öncelik olarak Yudahin tarafından hazırlanan *Kirgizko-Russkiy Slovar'* sözlüğünde taranmıştır. Yudahin, her bir sözcüğün anlam çeşidini örneklerle vermiştir. Ayrıca sözcüklerin hangi ağızda nasıl adlandırıldığı ve köken bilgisi de kısaca belirtilmiştir. Daha sonra sözcükler Dıykanov (1980), Seydakmatov (1988) ve başka bilim adamlarının çalışmalarından taranmıştır. Bunun yanı sıra 20. yüzyılda yapılan ağız çalışmalarındaki verilerle de karşılaştırılmıştır. Kırgızistan'ın güneyinden ve kuzeyinden toplanan ağız

değerlendirmelerinde sebze adları çok az sayıda kaydedilmiştir. Bundan dolayı bazı sebze adları Kırgızistan'ın güneyinde ve kuzeyinde yaşayan muhbirlerden sorulmuştur.

Bu sebze adları komşu Özbek, Kazak ve Yeni Uygur Türk dilleri ile karşılaştırılmıştır. Bununla birlikte sözcüklerin eş ve art zamanlı etimolojisi için de Clauson (EDP), Doerfer (TMEN), Sevortyan (EST), Räsänen (VEWT), Steingass (Farsça için), Lessing (Moğolca için), Munieva (Kalmukça için) sözlüklerine de başvurulmuştur. Her bir sözcük bir madde başlığı altında ele alınmıştır.

2. Tarihçe

Kırgız Türklerinin kültürüne *badırañ*, *baklacan*, *buurçak*, *cügörü*, *kabak*, *kızılca*, *piyaz*, *pomidor*, *sarımsak*, *şalgam* sebzeleri ne zaman girdiğini tahmin etmek zordur. Fergana bölgesinde veya Kırgızistan'ın güneyinde yaşayan Kırgızlar bu sebzelerle Rus istilasından önceki dönemlerde tanışmış olabilirler. Çünkü Fergana bölgesinde daha öncelerden ziraat ve ticarî kültürünü benimseyen yerli halklar vardı ve bu halklar İpek Yolu üzerinde yerleşmişlerdir. Rus Çarlığı'nın istilasından sonra Rusça üzerinden birçok sebze adları da Kırgız Türkçesinin söz varlığına girmiştir. Kırgızistan'ın kuzeyinde yaşayan Kırgızlar ise özellikle Çüy ve Isık-Köl bölgelerine azınlık halkların (Özbek, Uygur, Ahıska Türkleri, Tatar, Dungan) yerleşmesiyle yeni sebze çeşitleriyle tanışmışlardır.

2.1. *Badırañ* (lat. *Cucumis utilissimus*)

Kırgız Türkçesinin ağızlarında *badırañ* sözcüğüne bazı ses değişimleriyle *badiriñ*, *badırıñ* 'salatalık, hıyar' (Yud 93a: KazKırAğ. BatAğz.) rastlanmaktadır. *Badırañ* sözcüğü, komşu Kazak ve Özbek Türk dillerinde de *bediren* (KazRS 83), *bodring* (ÖzbRS 78a) biçimleri tespit edilmiştir. Kazak Türkçesinde *qiyar* (KazRS 284) sözcüğü de tespit edilmiştir. Yeni Uygur Türkçesinde ise *badırañ* sözcüğüne rastlanmamaktadır ancak iki sözcük *terximek* (< far.?: YUygTS 403b) ve *xanga* (< çin. *Xuanggua*: 黃瓜) bulunmaktadır. Farsça kökenli olan *badırañ* (< far. *bād-rang*: Steingass 139) sözcüğü daha çok Orta Asya Türk dillerinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bâbürnâme'de de *bādrāng* sözcüğü geçmektedir (bk. Haunschild, 2006: 21, 129b afgh AfRS 101 *bādrāng*). Diğer bir Farsça kökenli sözcük *qiyar* (< far. *k̄hiyār* Steingass 490) daha çok Oğuz grubu Türk dillerinde yaygındır.

2.2. *Baklacan* (lat. *Solanum melongena*)

Kırgız Türkçesinin ağız çalışmalarında *baklacan* (< far. *bādijān* Steingass 140) sözcüğü tespit edilmemiştir. Kırgızlar, *baklacan* sebzelerini 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tanımış olabilirler. Günümüzde Kırgız Türkçesinin ağızlarında *baklacan*, *boklacan*, *potican* biçimleri

bilinmektedir (bk. Şükurov, 1953: 17). Özbek Türkçesinde hem *baklocan* hem de *potinjon* biçimleri (ÖzbRS 58a; 332b) görülmektedir. Fergana bölgesinde yaşayan Kırgız ve Özbek Türkçelerinin ağızlarında sözcük başındaki *b-* sesinin genellikle *-p* olduğunu görmekteyiz: *but* > *put*, *baypak* > *paypak* ‘çorap’. Kazak Türkçesinin ağızlarında *baklacan* (KazRS 505) sözcüğünün dışında *bayaldı*, *kādi*² sözcükleri de tespit edilmiştir. Yeni Uygur Türkçesinde daha yaygın Çince kökenli *çeyze* (< çin. 茄子³: YUygTS 75a) sözcüğü kullanılmaktadır. Ayrıca Yeni Uygur Türkçesinin ağızlarında *pedigen*⁴ (< far. *bādiljān*) sözcüğü de mevcuttur.

Bâbürnâme’de *baklacan* sözcüğü ile ilgili şu şekilde yazılmıştır: (283a) Muhtemelen Hindistan’dan gelen mavi-kırmızı veya sarı-beyaz, bir tavuk yumurtası boyunda olan bir meyve türüdür. Orta Asya vahalarında yetiştirilir (bk. Hauenschild, 2006: 21); DLT (225); VEWT (54b) *badinjan*.

2.3. *Buurçak* (lat. *Pisum sativum*)

Kırgız Türkçesinde iki sözcük mevcuttur: *burçak* ‘ucu düğümlü uzun ip’ ve *buurçak* ‘yeşil fasulye’ (Yud. 162b; 164b). Kırgız Türkçesinin kuzeyinde daha çok *buurçak* biçimi bilinmektedir. Ancak güneyde *buurçak* sözcüğü bilinse de daha yaygın *nokot* ‘nohut’ sözcüğü kullanılmaktadır (Oş, Calal-Abad bölgeleri, Nookat İlçesi⁵, Batken bölgesi⁶). Kazak Türkçesinde ise *burşak* (KazRS 114) biçimi rastlanmamaktadır. Hem Yeni Uygurcada hem de Özbekçede *burçak* sözcüğü tespit edilmemiştir. Her iki dilde de ‘yeşil fasulye’ için *nukut* (YUygTS 292b), *noxot* (ÖzbRS 291b) sözcüğü kullanılmaktadır.

Seydakmatov, sözcüğün muhtemelen ET’deki *buur-* (DTS 203; EDP 357b) fiilinin *-çak* eki ile bir ad haline geldiğini ifade etmiş (bk. Seydakmatov, 1988: 69). Ayrıca Kırgız Türkçesindeki *muunçak* sözcüğü ile *buurçak* sözcüğünün kökeni aynı olduğunu savunmuştur. Sevortyan da *burçak* sözcüğün etimolojisini aynı yoldan izlemektedir: ET. *bur-* ve küçültme eki *-çak*.; *burçak* I: *burçak burçak derle-* ‘çok terlemek’; *borsu II* ‘fasulye türlerinden’ (bk. EST 275). Doerfer, *burçak* sözcüğü ET’den hem Moğolcaya (*bursag*: Lessing 137b; *burçığ II*: KalmRS. 121b) hem de Farsaçaya (*burçāf*: Steingass 171) ödünçleme olduğunu ifade eder (bk. TMEN II, 281; VEWT 89b *burçak* ‘Erbse’).

² Gulmira Ospanova.

³ <https://www.mdbg.net/chinese/dictionary>; Dil bilimci (Çince, M.A) Aziza Tımbekova.

⁴ Gulniza Nazarova.

⁵ Jazgul Karimova.

⁶ Azzambek Jeenbek Uulu.

2.4. Cügörü (lat. Zea)

Kırgız Türkçesinin ağızlarında ‘mısır’ için kullanılan üç sözcük mevcuttur: *cügörü*, *konok*, *mäkä*. Çüy, Talas ve Narın bölgelerinde *cügörü* ile *konok* sözcükleri daha yaygın kullanılmaktadır ancak Kırgızistan’ın güneyinde *mäkä* sözcüğü daha yaygın bilinmektedir (Çüy ve Narın bölgeleri *cügörü*; Isık-Köl bölgesi *konok / cügörü*; OktAğz., Calal-Abad., Leylek, Batken *mäkä*). Yudahin, Kırgızistan’ın kuzeyinde *cügörü* güneyinde ise *sorgo*, *mäkä cügörü* sözcükleri kullanıldığını belirtmiştir (Yud. 272a).

Komşu Türk dillerinde ise ‘mısır’ için kullanılan şu sözcükler vardır: YUyg. *kömməqonaq* (YUygTS 204a), *qonaq* (YUygTS 243a); Özb. *makkacuhori* (UzbRS 247b); Kaz. *cügeri* (KazTR 108b).

ET’de ‘darı’ anlamı ile üç sözcüğü görmekteyiz: *yügür / üyür* (DTS 284b; EDP 477a), *tögi* (DTS 579a; EDP 478b), *konak* ((EDP 637a; DLT 165). Yudahin, *cügörü* Farsça kökenli bir sözcük olduğunu belirtmiştir (Yud. 272a). Ancak Seydakmatov, *cügörü* sözcüğü ET’deki *yügür* sözcüğünden türediğini ifade etmiş. Farsçada ‘darı’, ‘mısır’ ve ‘darı ölçmek’ anlamı olan üç sözcük bilinmektedir: *jaugān* (Steingass 378), *makal* (ar.> far. ‘darı ölçmek’: Steingass 1298), *magas* (ar.> far. *magas* ‘bir çeşit Hint mısırı’: Steingass 1302). Kırgızistan’ın Güney ağızlarında kullanılan *mäkä* sözcüğünün ses özelliğine bakılırsa Farsçadaki *makal* sözcüğü ile daha yakındır ancak anlam bakımından *magas* sözcüğü ile uyusmaktadır.

2.5. Kabak II (lat. Cucurbita)

Kırgız Türkçesinin Kuzey ve Güney ağızlarının birçoğunda *kabak* (Yud. 310a) sözcüğü bilinmektedir. Yudahin’in sözlüğünde *kädi* (< far.?) sözcüğünün bazı Güney ağızlarında kullanıldığı belirtilmiştir (bk. Yud 365b). *Kabak* türleri çoktur ancak Kırgız mutfağında daha yaygın *kabak* ‘yeşil kabak’ (tür.> rus. *kabaçok*) ve *aşkabak* ‘balkabağı’ kullanılmaktadır. Komşu Türk dillerinde de sözcüğün şu biçimlerine rastlanmaktadır: Kaz. *asqabaq* (KazRS 57), Özb. *qovoq* (UzbRS 619a) / *kadu* (UzbRS 197a), YUyg. *kava* (YUygRS 637).

ET *kabak* sözcüğü mevcuttur (bk. EDP 582b; DLT 164; VEWT 215b). OT kaynaklarda iki sözcük tespit edilmiştir: *kabak / kadū*. Bâbürnâme’de *kadū* ‘balkabağı; su kabağı’ anlamları ile geçmektedir. Ayrıca Bâbür şu şekilde ifade etmiştir: “Hintliler kabağın içini temizleyip bazen yağ koymak için kullanırlar” (bk. Haunschild, 2006: 36; 290b *kadū* ‘Flaschenkurbis’). Fergana bölgesinde *kabak* hâriç *kadu* sözcüğü de kullanıldığını görmekteyiz.

2.6. Kızılça (lat. *Beta vulgaris*)

Kırgız Türkçesinin birçok ağızında *kızılça* ‘pancar’ (Yud 478b) sözcüğüne rastlanmaktadır. Ancak Kazakistan’da yaşayan Kırgızların ağızında *levlöv* olarak bilinmektedir. Kazak Türkçesinde *kızılşa* (KazRS 305) ve Yeni Uygur Türkçesinde ise *qizilça* (YUygRS 626) olarak rastlanmaktadır. Ancak Özbek Türkçesinde *lavlagi* (ÖzbRS 237b) sözcüğü mevcuttur.

Bu sebze adı bir ad *kızıl* ve küçültme eki *-ça*’dan oluşmaktadır. Sebze adı, sebzenin rengi kırmızı ve küçük boyutta olduğu için *kızılça* olarak adlandırılmış. Kazakistan’da yaşayan Kırgızların ağızında *levlöv* ile Özbek Türkçesinde *lavlagi* (< tajk. lablavuyi⁷? < far. *lablabu* Steingass 1117) biçimi Tacikçeden ödünçlemedir.

2.7. Piyaz (lat. *Allium cepa*)

Hem Kırgızistan’da hem de komşu Türklerde soğanın her türü mevcuttur ve her bir türünün kendine özgü adlandırmaları vardır; *Too piyaz, kök piyaz, ülkön, at qulak*. Kırgız Türkçesinde, ‘yabani soğan’ *sogon* olarak adlandırılır (Yud 150a). Yudahin, *sogon* sözcüğünün Kırgız Türkçesinde *soğan* türleri için kullanılan genel bir ad olduğunu ifade eder. Günümüzde, Kırgız Türkçesinde ve ağızlarında *piyaz* sözcüğü daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır ve *sogon* arkaik bir sözcük olmuştur. Komşu Türk dillerde de *piyaz* sözcüğüne rastlanmaktadır: Kaz. *piyaz* (KazRS 382), Özb. *piyoz* (ÖzbRS 325b), YUyg. *piyaz* (YUygTS 324b).

Soğun / soğan sözcüğü hem ET’de hem de OT’de rastlanmaktadır (DLT 176; EDP 812a; VEWT 385b). Clauson’a göre *soğun* sözcüğündeki *-gina* eki eski bir Moğolca (Moğ. *songgina*: Lessing 727a) ektir. Hem Kırgız Türkçesinde hem de komşu Türklerinde bilinen *piyaz* sözcüğü ise Farsçadan (< far. *piyāz* Steingass 262) ödünçlemedir (bk. Dıykanov, 1980: 20; Yud 111a).

2.8. Pomidor⁸ (lat. *Solanum lycopersicum*)

Domates meyvesi Orta Asya Türk halklarının mutfağına muhtemelen 20. yüzyılın ikinci yarısında Rus kültüründen gelmiştir. Çünkü *pomidor* sözcüğüne bazı ses değişiklikleriyle Orta Asya Türk dillerinde rastlanmaktadır: Kırg. *pomidor /pämidar / pamildarı* (Yud 111a; KazKırAğ), Kaz. (KazRS 383), Özb. (ÖzbRS 331b) *pomidor*, YUyg. *pemidur* (YUygRS 252a).

⁷ <https://www.webtran.ru/translate/tajik/>

⁸ *Domates* meyve olarak kabul edilmiş. Ancak bazı bilim adamları teknik bakımından bir sebze türü olduğunu da düşünmektedirler.

Domates ilk önce Rus imparatoru Ekaterina II⁹ döneminde süs olarak yetiştirilmiştir. Daha sonra yenilmeye başlamıştır. *Pomidor* (< ita. *pomo d'oro* ‘altın elma’) sözcüğü İtalyan kökenlidir.

2.9. *Sabiz (lat. Daucus carota/ sativus)*

Kırgız Türkçesinin bütün ağızlarında *sabiz* ‘havuç’ olarak bilinmektedir (bk. Yud 120a). Komşu Türk dillerinde de *sabiz* sözcüğü rastlanmaktadır: Kaz. *sebiz* (KazTR 237b), Özb. *sabzi* (ÖzbRS 347b), YUyg. *sevse* (YUygrRS 510) ‘havuç, yeşillik’. Bazı Türk dillerinde *sebze*yi şu şekilde adlandırılmaktadır: Baş., Tat. *kışir*, Trkm. *kaşir*, Azr. *kök/yerkökü* (bk. TLS 324.).

Orta Asya Türk halklarının mutfağında başlangıçta tüm yeşillik türlerine *sabiz/sebiz/ sabzi / sevse* olarak adlandırılmış olabilir. Bize göre daha sonraki dönemlerde belli bir yeşillik çeşidine bu ad verilmiştir.

Kırgız, Kazak, Özbek, Yen, Uygur Türk dillerinde rastlanan *sabiz* (< far. *sabz* Steingass 647) sözcüğü Farsçadan ödünçlemedir. Başkurt, Tatar ve Türkmence Türk dillerinde bilinen *kışir / kaşir* sözcüğü DLT’de (MK I, 431) *keşür* ‘turp’ anlamıyla geçmektedir (bk. DTS 303b).

2.10. *Sarımsak (lat. Allium sativum)*

Eski Türkçeden beri bilinen *sarımsak* (< ET. *sarumsak*): sözcüğü birçok Türk dillerinde mevcuttur (bk. DLT 229; EDP 853b; VEWT 404a). Kırgız Türkçesinin ağızlarında hem *sarımsak* hem de Rusçadan alıntı *çesnok* sözcüğü daha yaygın kullanılmaktadır (Yud. 138a). Ancak bu sözcüklerin yanı sıra da başka sözcükler rastlanmaktadır. Kırgız Türkçesinin Batken ağızında genellikle yaşlılar *sarımsak* için *sasık piyaz* sözcüğünü kullanmaktadırlar (Kalieva, 2020: 124). Tiyan-Şan bölgesinde de yetişen *sasık dana* ‘bir çeşit dağ soğanı’ adlı bir yeşillik vardır (Yud. 138a). Komşu Türk dillerinde de *sarımsak* sözcüğü rastlanmaktadır: Kaz. *sarımsak* (KazTR 236a), Özb. *sarimsok* (ÖzbRS 356), YUyg. *samsak* (YUygrRS 5019).

Sözcüğün etimolojisi ile ilgili Clauson şunları ifade etmiştir: sözcük muhtemelen *sarum ya da **sarma-* ‘bir şeyi kuşatmak, çevirmek’ fiilinden türemiş bir addır ancak sözcüğün anlam bakımından yakınlığı yoktur (bk. EDP 853b). Doerfer, *sar-* fiilinden türemiş bir ad olduğu doğrudur ancak *samusak /samusak* biçimleri ile aynı olduğu düşünülemez (TMEN II, 247). Doerfer’e göre ikinci hecedeki, *-u-* daha sonra *-i-* sesi olması düşündürücüdür (*sar-um-sak > sar-ım-sak?*). Bazı bilim adamları tarafından *sarımsak* sözcüğünün Moğolcadan alıntı bir

⁹ http://www.svdeti.ru/index.php?option=com_k2&view=item&id=4216:ovoshchi-predkov&Itemid=96

sözcük olduğu düşünülmüştür. Ancak Doerfer'e göre *sarımsak* sözcüğü tahminen 13.-14. yüzyıllarda Türkçeden Moğolcaya (Moğ. *sarimsag* Lessing 676a) geçmiş bir ödünçlemedir.

2.11. *Şalgam* (lat. *Allium sativum*).

Kırgız Türkçesinin ağızlarında *şalgam* (Yud. 399b) sözcüğü mevcuttur. Bu sözcüğün yanı sıra Rusçadan alıntı *redka* sözcüğü de kullanılmaktadır. Ayrıca *şalgam* sözcüğüne komşu Türk dillerinde de rastlanmaktadır: Kaz. *şalgam* (KazRS 621), Özb. *şolgom* (ÖzbRS 545b), YUygr. *şalgam* (YUygrRS 544). Genel olarak *şalgam* sözcüğü Fergana bölgesinde de yaygın kullanılmaktadır.

Şalgam sözcüğü Farsçadan (< far. *şalgam*: Steingass 757) bir ödünçlemedir. Kalmukçada da rastlanan *şalxg* (KalmRS 663b) sözcüğü de Türkçeden ödünçlemedir (bk. TMEN III, 1329; VEWT 441b).

3. Sonuç

Bu çalışmada, Kırgız Türkçesinde ve ağızlarında bilinen *badırañ, baklacan, buurçak, cügörü, kabak, kızılca, piyaz, pomidor, sarımsak, şalgam* sebze adları komşu Türk dilleri olan Kazak, Özbek ve Yeni Uygur Türkçeleri ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca sebze adlarının etimolojisi üzerine durulmuştur. Eski Türkçede bilinen sebze adları: *burçak, cügörü, kabak, sarımsak, kızılca* (daha sonra türemiş bir addır). Arab-Farsçadan ya da Farsça-Tajikçeden alıntı sözcükler: *badırañ, baklacan, piyaz, şalgam*. İtalyanca-Rusçadan alıntı sözcük *pomidor*.

- *Badırañ*: Farsça kökenli bir sözcüktür. Kırgız Türkçesi ve ağızlarında, Kazak, Özbek Türkçelerinde bazı ses değişimleri ile tespit edilmiştir. Kazak Türkçesinde bir diğer Farsça kökenli *qiyar* sözcüğü de vardır. Yeni Uygur Türkçesinde ise hem Farsça kökenli *terximek* ve Çince'den alıntı *xanga* sözcükleri bulunmaktadır.
- *Baklacan*: Sözcük Farsça kökenli olup, Fergana bölgesinde (Kırgız, Kazak, Özbek Türkçelerinde) yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Yeni Uygur Türkçesinde bu sözcük dışında Çince'den alıntı *çeyze* sözcüğü rastlanmaktadır.
- *Buurçak/Burçak*: ET'den beri bilinen sözcük birçok Türk dillerinde rastlanmaktadır. Kırgız Türkçesinin Güney ağızlarında Farsça kökenli *nokot* sözcüğü daha yaygın kullanılmaktadır. Komşu Türk dillerinde ise *burçak* sözcüğü sadece Kazak Türkçesinde tespit edilmiştir. Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde ise *nogot/nokot* sözcükleri bilinmektedir. Burçak 'yeşil fasulye' sözcüğü ET2den Moğolca ve Farsçaya bir ödünçlemedir.

- *Cügörü*: Kırgız Türkçesinin Kuzey ağızlarında cügörü ve konok (< ET.) sözcükleri kullanılmaktadır ancak Güney ağızlarında ise Farsça kökenli *mäkä* (< Ar.) sözcüğü daha yaygındır. Kazak Türkçesinde *cügeri*, Özbek Türkçesinde *makkacuhori*, Yeni Uygur Türkçesinde ise *kömmeqonaq* ve *qonaq* rastlanmaktadır.
- *Kabak*: Kırgız Türkçesinde hem de komşu Türk dillerinde rastlanan bir sözcüktür. Ayrıca ‘balkabağı’ için *aşkabak* biçimi de tespit edilmiştir. Özbek Türkçesinde *kadu* (<Ar.?) sözcüğü de rastlanmaktadır.
- *Kızılça*: Hem Kırgız Türkçesinde hem de Kazak ve Yeni Uygur Türkçelerinde rastlanmaktadır. Ancak Kırgız Türkçesinin bazı ağızlarında *levlöv* ve Özbek Türkçesinde *lavlagi* (< tajk. *lablavuyi*¹⁰? < far. *lablabu* Steingass 1117) sözcüğü tespit edilmiştir.
- *Piyaz*: Kırgız Türkçesinde *sogon* (< ET. *soğan*) sözcüğü ‘dağ soğanı; bitkinin genel adlandırması’ bilinmektedir. Ancak Orta Asya Türk dillerinde Farsça kökenli *piyaz* sözcüğü daha yaygın kullanılmaktadır.
- *Pomidor*: *Pomidor* (< ita. *pomo d’oro* ‘altın elma’) sözcüğü bazı ses değişimleri ile Kırgız, Kazak, Özbek ve Yeni Uygur Türk dillerinde kullanılmaktadır.
- *Sabiz*: Kırgız, Kazak, Özbek, Yen, Uygur Türk dillerinde rastlanan *sabiz* (< far. *sabz* Steingass 647) sözcüğü Farsçadan bir ödünçlemedir.
- *Sarımsak*: Eski Türkçeden beri bilinen *sarımsak* (< ET. *sarumsak*) sözcüğü Kırgız, Kazak, Özbek, Yen, Uygur Türk dillerinde rastlanmaktadır. Ayrıca *sarımsak* sözcüğü tahminen 13.-14. yüzyıllarda Türkçeden Moğolcaya (Moğ. *sarimsag* Lessing 676a) geçmiş bir ödünçlemedir.
- *Şalgam*: Farsça kökenli *şalgam* sözcüğü hem Kırgız Türkçesinde hem de komşu Türk dillerinde kullanılmaktadır. Kalmukçada da rastlanan *şalxg* sözcüğü de Türkçeden bir ödünçlemedir.

---

¹⁰ <https://www.webtran.ru/translate/tajik/>

Kısaltmalar

Afgr: Afganca	Moğ: Moğolca
AfRS: Afganca-Rusça Sözlük	Lat: Latince
Ar: Arabça	LeylekAğz.: bk. Yudahin
Azr: Azerbaycan Türkçesi	OktAğz.: bk. Bakinova
Baş: Başkırca	Özb: Özbekçe
BaşRS: bk. Ahmerov	ÖzbRS: bk. Akabirova
Calal-AbadAğz.: bk. Bakinova	Tajk: Tajikçe
ÇüyAğz.: bk. Bakinova	Tat: Tatarca
Çağ: Çağatayca	TatRS: bk. Golovkina
Çin: Çince	TMEN: bk. Doerfer
DLT: Divanü Lûgat-it-Türk	TLS: Türk Lehçeleri Sözlüğü
DTS: bk. Nadelyayev	Trkm: Türkmence
EDP: bk. Clauson	TrkmRS: bk. Baskakov
EST: bk. Sevortyan	VEWT: bk. Räsänen
ET: Eski Türkçe	Yud: bk. Yudahin
FergKırAğz.: bk. Cumaliev	YUyg: Yeni Uygurca
İta: İtalyanca	YUygRS / YUygTS: bk. Nacip
Isık-KölAğz.: bk. Bakinova	
Kalm: Kalmukça	
KalmRS: bk. Munieva	
Kaz: Kazakça	
KazRS: bk. Bektaev	
KazTR: bk. Yüce	
MK: Slovar' Maxmuda Kaşkarskogo	

Kaynakça

- Abduldaev, E., Bakinova G. ve Beyşekeev, N. (1962). *Özbekstandağı Kırgızdardın Tilindegi Cergiliktüü Özgöçölüktör*. Frunze: Akademiya Nauk.
- Bakinova, G. (1953). *Kirgizskiy Govor Oktyabr'kogo Rayona*. Frunze: Akademiya Nauk.
- Bakinova, G. (1955). *Isık-Köl Govorunun Materiyalınan*. Frunze.
- Bakinova, G. (1956). *Kirgız tilinin Oş govoru*. Frunze.
- Bakinova, G. (1959). *Kirgız tilinin Çüy govoru*. Frunze.

- Bakinova, G., Konduçalova, S. ve Sıdıkov, S. (1958). *Kırgız Tilinin Calal-Abad Oblastının Govorları*. Frunze: Akademiya Nauk.
- Baskakov, N. A. (1968). *Russko-Turkmenskiy Slovar'*. Moskva.
- Bektaev, K. (1991). *Kazahsko-Russkiy Slovar'*. Alma-Ata.
- Beyşekeev, N. (1964). *Kazakstandağı Kırgızdardın Tildik Özgöçölüktörü*. Frunze: Kırgız İlimder Akademiyası.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press
- Cumaliev, C. (1991). *Fergana Kırgız Govorlorunun Leksikası*. Bişkek: İlim.
- Cumaliev, C. (1983). *Andican Kırgızdarının Tili*. Frunze: İlim.
- Dıykanov, K. (1980). *Kırgız Tilinin Tarihnan*. Frunze: Mektep.
- Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen I-V*. Wiesbaden: Franz Steiner.
- Golovkina, O. B. (1966). *Tatarsko-Russkiy Slovar'*. Moskva.
- Hüseynov H. (1941). *Azerbaydjansko-Russkiy Slovar'*. Baku.
- Kalieva, K. (2020). *Dialektstudien zum Kirgisischen: Der Batken-Dialekt*. Berlin: Freie Universität Berlin.
- Kılıç, F. (Spring 2003). "Kırgız Türkçesinin İçkilik Ağızı". *KÖK Journal of Social Strategical Researches*. Vol. V. Num. 1. 81-135.
- Kültür Bakanlığı Yayınları. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara.
- Lessing, F. D. (1960). *Mongolian-English Dictionary*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Mukambaev, C. (1972). *Kırgız tilinin diyalektologiyalık sözdüğü*. Frunze: Kırgız SR İlimder Akademiyası Terminalogiya komissiyası.
- Munieva, B.D. (1977). *Kalmıscko-Russkiy Slovar'*. Moskva: Russkiy Yazık.
- Nadelyayev, B. M. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad: Nauka.
- Nacip, E. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara.
- Ormonbekova, A. (1999). *Kırgız Tilinin Toguz-Toro Govoru*. Bişkek.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkischen*. Helsinki: Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII.
- Seydakmatov, K. (1988). *Kırgız Tilinin Kısaça Etimologiyalık Sözdüğü*. Frunze: İlim.
- Sevortyan, E. V. (1997). *Etimologičeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov*. Moskva: Yazıkı Russkoy Kul'turı.

Steingass, F. A. (1970). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beirut: Rautledge & K Paul.

Yudahin, K.K. (1938), “Klassifikatsiya Kirgizskih Dialektov”, *Trudi Institut Yazıka İ Literaturı*. Akademiya Nauk Kirgizskoy AN. Kirg. SSSR. S. 451-454.

Yudahin, K.K. (1948). “İz Laylakskih Materiyalov”. Frunze: Akademiya Nauk. S. 29-38.

Yüce, N. (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayını.

Elektronik Kaynak

Erişim tarihleri: 15.07.2020

<https://www.mdbg.net/chinese/dictionary>

<https://www.webtran.ru/translate/tajik/>

http://www.svdeti.ru/index.php?option=com_k2&view=item&id=4216:ovoshchi-predkov&Itemid=96

Kaynak Kişiler

Gulmira Ospanova.

Dil bilimci (Çince, M.A) Aziza Tımbekova.

Gulniza Nazarova.

Jazgul Karimova.

Azzambek Jeenbek Uulu.

Extended Abstract

When we look at the history of the Kyrgyz, they have had relations with different nations (Chinese, Mongolian, Kalmuk, Persian, Tajik) on political, cultural and commercial issues for centuries. After the Russian invasion, the Kyrgyz Turks started to settle down. This new life involved the tradition of agriculture. Another important point is that the process of settling of the Kyrgyz Turks in the south and north of Kyrgyzstan has taken place in different ways. Before the invasion of the Russian Tsar, the Kokon Khanate also dominated the Fergana region. Apart from these political relations, cultural and commercial exchanges took place between the Kyrgyz who settled in the south and the neighboring peoples (Uzbek, Tajik, Afghan). Therefore, the tradition of agriculture is better developed in the south than in the north of Kyrgyzstan. Another reason for the successful development of agriculture in the south of Kyrgyzstan is that the climate is suitable and the soil is fertile. There are many names of both fruits and vegetables in Kyrgyz Turkic. However, in this study the vocabulary was limited to vegetable names such as *badıraŋ*, *baklacan*, *buurçak*, *cügörü*, *kabak*, *sabız*, *piyaz*, *pomidor*, *sarımsak*, *kızılça*, *şalgam*. In this study, a short review is given on the etymology of these vegetable names and they are compared with the corresponding names in neighboring Turkic languages (Kazak, Uzbek and New Uygur).

Method of Research

First, these vegetable names were examined in the 'Kirgizko-Russkiy Slovar' dictionary prepared by Judahin in 1965 and also in the works of Dykanov (1980), Seydakmatov (1988) and other scientists. Judahin gave examples of the meaning of each word. In addition, the same words were studied in the dialectal materials of Kyrgyz Turkic. Very few names of vegetables were recorded in the dialect evaluations collected from the south and north of Kyrgyzstan in the 20th century. Therefore, some vegetable names were asked from informants living in the south and north of Kyrgyzstan. These names have been compared with those in the neighboring Turkic languages Uzbek, Kazakh and New Uyghur. In addition to this, the dictionaries by Clauson (EDP), Doerfer (TMEN), Sevortyan (EST), Räsänen (VEWT), Steingass (for Persian), Lessing (for Mongolian), Munieva (for Kalmyk) are also used for synonyms and the etymology of words.

Result of Research

Badıraŋ: This word is of Persian origin. It has been determined with some phonetic changes in Kyrgyz Turkic and its dialects, Kazakh and Uzbek Turkic. There is another Persian word *qiyar*

in Kazakh Turkic. In New Uyghur Turkic, there are both Persian-origin *terximek* and Chinese-derived *xanga* words.

- *Baklacan*: The word is of Persian origin and is widely used in the Fergana region (Kyrgyz, Kazakh, Uzbek Turkic). In New Uyghur Turkic, apart from this word, the Chinese word 'çeyze' is found.

- *Buurçak/Burçak*: The word has been known since OT and it is found in many Turkic languages. The Persian-origin word *nokot* is used more widely in the Southern dialects of Kyrgyz Turkic. In neighboring Turkic languages, the word "burtak" is only found in Kazakh Turkic. The words *nogot/nokot* are known in Uzbek and New Uyghur Turkic. *Burçak*, the word for 'green bean', is a borrowing from OT into Mongolian and Persian.

- *Cügörü*: The words *cügörü* and *konok* (< OT.) are used in the Northern dialects of Kyrgyz Turkic, but the Persian-origin word *mäkä* (< Ar.) is more common in the Southern dialects. *Cügeri* in Kazakh Turkic, *makkacuhori* in Uzbek Turkic, and *kömmeqonaq* and *qonaq* in New Uyghur Turkic.

- *Kabak*: This word is found in both Kyrgyz Turkic and neighboring Turkic languages. In addition, the form *aşkabak* was determined for 'pumpkin'. The word *kadu* (<Ar.?) is also found in Uzbek Turkic.

- *Kızılça*: It is found both in Kyrgyz, Kazakh and New Uyghur Turkic. However, the word *levlöv* in some Kyrgyz Turkic dialects and the word *lavlagi* (< tajk. lablavuyi ? < per. lablabu Steingass 1117) in Uzbek Turkic have been identified.

- *Piyaz*: The word *sogon* (< OT. onion) in Kyrgyz Turkic means 'mountain onion'. However, the Persian-origin word *piyaz* is used more widely in Central Asian Turkic languages.

Pomidor: The word *pomidor* (< it. pomo d'oro 'golden apple') is used in Kyrgyz, Kazakh, Uzbek and New Uyghur Turkic languages with some sound changes.

- *Sabiz*: The word *sabiz* (< per. sabz Steingass 647) found in Kyrgyz, Kazakh, Uzbek, New Uyghur Turkic languages is a borrowing from Persian.

- *Sarımsak*: The word *sarımsak* (< OT. sarumsak), is found in Kyrgyz, Kazakh, Uzbek, New Uyghur Turkic languages. In addition, the word *sarımsak* is probably borrowed from Turkish into Mongolian (Mog. *sarimsag* Lessing 676a) in the 13th-14th century.

- *Şalgam*: The Persian word "Şalgam" is used both in Kyrgyz Turkic and in neighboring Turkic languages. The word *salxg*, which is also found in Kalmyk, is a borrowing from Turkic.